EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDEN SEÇMELER

Hazırlayan
Atsız

ÖTÜKEN

Evliya Çelebi
(1611 -1682)

TÜRK EDEBİYATıNDA en büyük seyahatnameyi yazmış müellif olarak haklı bir şöhret kazanmış bulunan seyyah; memur ve asker.

Padişah imamı olan Evliya Mehmed Efendi'den dolayı Evliya adını almıştır. Evliya Çelebi'nin babası olan *Saray Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî*; Evliya Mehmed Efendi'nin yakın dostu idi. Bu sebeple oğluna Evliya adını verdi.

Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de, İstanbul'da, Unkapanı'nda doğdu.

Ailesinin kökü Kütahyalıdır. Fetihten sonra İstanbul'da yerleşmişlerdir. Fakat Kütahya'nın Zereğen Mahallesi'ndeki evlerini muhafaza etmişlerdir. Ayrıca Bursa, Manisa ve Sandıklı'da da mülkleri vardı.

Babası, Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zıllî 1648 Temmuzunda, hicrî hesapla 117, şemsî tarihle 114 yaşında olarak öldü. Demek ki 1534 doğumlu idi.

Evliya Çelebi kendi soy kütüğünü sayarken dedesini *"Kara Ahmed"*, dedesinin babasını *"Demircioğlu Şehit Kara Mustafa Paşa"*, dedesinin dedesini *"Turhan Bala"* olarak göstermektedir. Turhan Bala'nın babası olarak *"Yavuz Özbek"*, yahut *"Yavuz Er"* veya *"Yavuk Er"* adında bir sancak beğinden bahsetmektedir. Bu Yavuz yahut Yavuk Er, İstanbul fethinde bulunmuştur. Ganimet malından kendi payına düşenle Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcılar Camisi ile 100 dükkân ve bir ev yaptırmış, Evliya Çelebi bu evde doğmuştur.

Evliya Çelebi, bu Yavuz Er'in babası olarak *Ece Yakub*, dedesi olarak da *Allahverdi Akay* adlarını sayıyorsa da bunları hakikat diye kabul etmeye imkân yoktur. Hele Allahverdi Akay'ın babası ve dedesi olarak gösterilen *Mehmed Kirmânî* ile *Hoca Ahmed Yesevî* tamamiyle hayal mahsulüdür. O zamanki Türk aydınları arasında, kendisini ya Peygamber'e, ya Dört Halife'ye, ya da ünlü bir şeyhe bağlamak hususundaki modanın bir neticesidir. Zaten 1167'de ölen Ahmed Yesevî ile

1682'de ölen Evliya Çelebi'nin arasında 13-15 ata bulunması gerekirken bunu 8 ata ile geçiştirmek de tamamen mantıksızdır.

Evliya Çelebi'nin anası bir Abaza kadınıdır. Bu kadın, sadrazamlığa kadar yükselen *Melek Ahmed Paşa*'nın anasıyla ya kardeş, yahut da teyze çocuğudur. Bu hısımlık sebebiyle Evliya Çelebi'nin Melek Ahmed Paşa ile arası çok iyi olmuştur.

Evliya Çelebi'nin anası, I. Ahmed çağında genç kız olarak saraya getirilmiş ve Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zıllî ile evlendirilmiştir.

Mehmed Zıllî (1534-1648), Kanunî Sultan Süleyman'ın birçok seferlerinde ve II. Selim çağındaki Kıbrıs fethinde (1570-1571) hazır bulunmuş, Padişaha Magusa' nın anahtarlarını takdim etmiş, I. Ahmed çağında da (1603-1617) eliyle yaptığı Kâbe'nin altın oluklarını sürre emanetiyle Hicaz'a götürmüş ve Sultan Ahmed Camisi'nin tezyinat işlerinde çalışmıştır. Konuşması tatlı ve şair olduğu için hizmet ettiği padişahların müsahipliğine kadar yükselmiştir.

Evliya Çelebi'nin *Mahmud* adında bir erkek kardeşiyle birkaç kızkardeşi varsa da bunlardan yalnız bir tanesinin, devlete isyan ederek 1632'de idam edilen *Balıkesirli İlyas Paşa*'nın zevcesi olan *"İnal"*'ın adını zikretmiştir ki bu Türkçe isim dikkate değer.

Evliya Çelebi, ilk öğrenimden sonra Unkapanı'ndaki Fil Yokuşu'nda, Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde *Müderris Ahfeş Efendi*'den 7 yıl ders gördü. Bu sıradaki ders ortağı (o zamanki tâbirle ders şeriki), yani aynı hücrede kaldığı arkadaşı, sonradan Osmanlı Tarihi'ne geçen ve *"Cinci Hoca"* diye tanınan *Hüseyin Efendi* idi. Bu medresedeki 7 yıllık dersin Evliya Çelebi'yi, zamanımız tabiriyle, yüksek öğrenim mezunu seviyesine getirmeyeceği aşikârdır ve zaten Seyahatnamesinden de bu, anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Sâdîzâde Dârülkurrâsı'nda hafız olmuş, babasından da kuyumculuğa dair bazı şeyler öğrenmiştir. Daha sonra Enderun'da tahsiline devam etmiştir. Burada *Güğümbaşı Mehmed Efendi*'den "yazı", *Müsahip Derviş Ömer Gülşenî*'den "musiki", *Keçi Mehmed Efendi*'den "Arapça gramer", babasının dostu olan ve kendisine "Evliya" adının verilmesinde âmil bulunan *Evliya Mehmed Efendi*'den de "tecvid" dersleri aldı.

Evliya Çelebi seyahate âşıktı. İstanbul ve çevresindeki dolaşmalarına 1630'da, yani 19 yaşlarında iken başlamıştı. Sesi güzeldi ve aldığı dersler arasında en çok musikide ileri gitmişti.

1635'te (yani 24 yaşlarında iken) Ayasofya'da IV. Murad'ın huzuruna çıkarıldı ve kendisine Has Kiler'de vazife verildi. Bir gün sarayda IV. Murad'ın huzuruna kabul olunarak besteler okudu ve nükteli ko-

nuşmasıyla Padişahın çok hoşuna gitti. Bu tesir kuvvetli olmuş olacak ki Padişahın kederli zamanlarında huzura çıkarılarak tatlı sözleriyle onun kederini azaltmaya başladı.

Sarayda 4 yıl kadar kaldıktan sonra Padişahın Bağdat seferinden (Nisan 1638) biraz önce çırağ edilerek 40 akça maaşla Sipahiler zümresine girdi.

Bundan sonra meşhur seyahatlerine başladı. Önce 1640'ta kısa bir Bursa ve İzmit seyahati yaptı. Sonra, babasının oğulluğu olup Trabzon valiliğine tayin edilen *Ketenci Ömer Paşa* ile birlikte Trabzon'a gitti.

1641 Nisan'ında Azak kalesinin Rus Kazakları'ndan geri alınması için *Hüseyin Paşa* kumandasında yapılan sefere katıldı. Kış bastırıp da Azak alınamayınca *Kırım Hanı Bahadır Kirey Han* ile Kırım'a döndü. Onun maiyetinde olarak 1641-1642 kışını Bahçesaray'da geçirdi.

1642 yazında Azağ'ın geri alınışı harekâtına katıldı. Han'dan izin alarak İstanbul'a dönerken Karadeniz'de korkunç bir fırtınaya yakalandı. Gemileri battı. Kendi ifadesine göre üç gün, önce geminin bir sandalı, sonra da büyük bir tahta parçası üstünde ölümle pençeleştikten sonra, bugünkü Bulgaristan kıyılarına çıkıp canını kurtardı. Bir Türk köyünde epeyce hasta yattıktan sonra, İstanbul'a gelerek 4 yıl kadar kaldı ve bundan sonra Karadeniz'de gemiyle yolculuğa tövbe etti.

1645 baharında Girit seferine çıkan *Yusuf Paşa* kumandasındaki ordu ile Hanya'nın fethinde bulundu. Sonra İstanbul'a döndü.

1646'da *Erzurum Beğlerbeği Defterdaroğlu Mehmed Paşa*'ya müezzin ve Erzurum gümrük kâtipliğine tayin edilmiş olarak onunla ve kalabalık maiyeti ile 12 Eylül'de İstanbul'dan hareketle Anadolu'nun birçok şehir, kasaba ve köylerinde konaklamak suretiyle Erzurum'a gitti.

Tebriz Hanı'nın elçisine yoldaşlık ederek Azerbaycan ve Gürcistan'ın bazı yerlerini gördü. Bir takım vazifeler dolayısıyla Revan, Gümüşhane ve Tortum'a giden, sınır paşalarının Gürcistan seferinde bulunan Evliya Çelebi 1647-1648 kışını Erzurum'da geçirdi.

Erzurum Beğlerbeyi Defterdaroğlu Mehmed Paşa, Kars'a tayin edilip bu vazifeyi kabul etmeyerek İstanbul'a hareket edince Evliya Çelebi de ona katıldı.

Defterdaroğlu Mehmed Paşa o sırada hükûmete karşı isyan etmiş bulunan *Varvar Ali Paşa*'yı tenkile memur edilenler arasındaydı. Fakat hükûmete güvenemediği için bu emri dinlemediği gibi, diğer Anadolu paşalarıyla anlaşmaya çalışıyor, bu sebeple Evliya Çelebi'yi kurye ola-

rak kullanıyordu. Evliya Çelebi bu gidiş gelişlerin birinde yolunu şaşırıp ünlü Celâlîler'den *Kara Haydaroğlu* ile *Katırcıoğlu*'nun arasına bile düştü.

1648 yazında İstanbul'a geldi. Babası çok yaşlı olarak bu sırada ölmüştü. Miras işlerini hallettikten sonra *Şam Beğlerbeğisi Murtaza Paşa*'ya kapılanarak 1648 Ağustos'unda, Şam'a gitmek üzere onunla yola çıktı. Ekimde Şam'a vardılar. *Murtaza Paşa* tarafından vazifeyle gönderilmek suretiyle Suriye ve Filistin'in birçok yerlerini gördü.

Murtaza Paşa, Sivas'a tayin edilince onunla birlikte Sivas'a gitti. Vergi toplamak için Orta ve Doğu Anadolu'nun birçok yerlerini gezdi.

Murtaza Paşa, Sivas'tan azledilince onunla 14 Temmuz 1650'de İstanbul'a döndü.

Bu sırada *Melek Ahmed Paşa* sadırazam oldu (5 Ağustos 1650). Hısım oldukları için paşa, Evliya Çelebi'yi kendisine müsahip ve mahrem edindi.

21 Ağustos 1651'de *Melek Ahmed Paşa* büyük vezirlikten azlolunup Özi Beğlerbeğiliğine tayin olununca Evliya Çelebi de onunla beraber gitti. Rumeli'nin birçok yerlerini gezdiği bu yolculuğa 1651 yılının Eylül ayı ortalarında başladı.

Melek Ahmed Paşa, Rumeli Beğlerbeğiliğine tayin olununca yine onunla birlikte Sofya'da bulundu. Paşa azlolununca 1653 Temmuz'unda İstanbul'a döndü. Bir süre İstanbul'un gezinti yerlerinde eğlendi. 1655 başına kadar İstanbul'da kaldı.

Melek Ahmed Paşa, Van Beğlerbeğiliğine tayin olununca onunla birlikte giderek Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünü görmüş oldu. İranlılar tarafından götürülen koyun sürülerinin geriye verilmesini sağlamak ve *Bağdat Valisi Murtaza Paşa*'nın İranlılar'a esir düşmüş olan kardeşini kurtarıp Bağdad'a getirmek vazifeleriyle İran'a ve oradan da Bağdad'a gitti. Buradan Van'a döndü.

Melek Ahmed Paşa yine Özi Eyaleti'ne vali tayin olununca 26 Temmuz 1655'te İstanbul'dan kalkarak onunla birlikte eyalet merkezi Silistire'ye gitti.

26 Mayıs 1657'de Macar Rakoczi üzerine yapılan sefere katıldı. Bu sırada *Kırım Hanı IV. Mehmed Kirey Han*'ın hizmetine girdi. Güney Rusya'ya yapılan akınlara ve Özi'ye saldıran Rus Kazakları'nın bozgunu ile biten savaşlara katıldı. Bu zafer haberini İstanbul'a ulaştırıp yine vazifesi başına döndü. Eyalette birçok yerleri dolaştı.

10 Aralık 1657'de İstanbul'a döndü. *Melek Ahmed Paşa*'nın zevcesi *Kaya Sultan*'ın bahçesinde hoş vakitler geçirerek dinlendi.

Melek Ahmed Paşa, Bosna Beğlerbeği olunca onunla birlikte yola çıktıysa da Büyük Çekmece'de *Sadırazam Köprülü Mehmed Paşa*'nın adamları tarafından yaralanarak tedavi için İstanbul'da bir ay kadar kaldı.

1658'de Bursa, Çanakkale ve Gelibolu yörelerine gidip geldi.

9 Kasım 1659'da Buğdan'ın yeni Voyvodası *Stefanitza*'yı memleketine götürenlerle birlikte Edirne'den kalkarak Romanya'ya doğru gitti. Yaş Ovası'nda *Eflak Voyvodası Minnea* ile yapılan savaşta bulundu. Sonra Kırım atlılarıyla birlikte akınlara katılıp Edirne'ye döndü.

26 Nisan 1660'ta *Köse Ali Paşa*'nın maiyetinde olarak Varad seferine katıldı. Bu kalenin fetihnamesini Bosna Beğlerbeğisi *Melek Ahmed Paşa*'ya götürdü. Evliya Çelebi bu sırada Bosna eyaletini dolaşmış ve akınlarda bulunmuş, hatta Venedik topraklarına kadar uzanmıştır.

Melek Ahmed Paşa yeniden Rumeli Beğlerbeğisi olunca Sofya'ya gitti. Yine vergi toplamak için birçok yerler dolaştı.

29 Temmuz 1661'de, Tımışvar Ovası'nda, Erdel seferine giden *Köse Ali Paşa* ordusuna raslayıp ona katıldı. Kırım atlılarıyla birlikte düşmanla çarpışıp Erdel'i bir hayli dolaştı. Belgrad'da kışladı.

Baharda Arnavutluk'ta vergi topladıktan sonra 4 Nisan 1662'de İstanbul'a döndü.

10 Mart 1663'te *Fazıl Ahmed Paşa* ordusuyla birlikte Alman (Nemse) seferine çıktı. Bu seferin birçok kısımlarına katıldı. Seferin devamı sırasında Belgrad'dan Hersek'teki *Sührab Mehmed Paşa*'ya mektup götürdü. Venedik sınırındaki hareketlere katıldı. Macaristan'a döndükten sonra Zrinvar ve Raab savaşlarında bulundu. Budin'den Eğri'ye giderek oraları gezdi. Peşte'de *Kara Mehmed Paşa* ile buluştu. Vasvar barışından sonra Viyana'ya elçi gönderilen Paşa'nın maiyetinde Viyana'ya gitti. 9 Haziran 1665'te Viyana'ya girdi. *Almanya İmparatoru I. Leopold*'dan aldığı pasaportla çevreyi gezindi. Viyana'da bulunduğu sırada, vaktiyle, 1647'de Erzurum'da katıldığı bir cirit oyununda *Seydi Ahmed Paşa*'nın attığı ciritle kırılmış olan dört dişinden üçünü usta bir dişçiye tedavi ettirdi.

29 Haziran 1665'te Viyana'dan çıkarak çevreyi de gezmek suretiyle Macaristan'a döndü. Eyalet ve sancaklardaki kaleleri yoklamaya memur edildi. Oradan Erdel, Eflak ve Buğdan yoluyla Kırım'a gitti. 1665 yılı içinde ve herhalde güz başlarında, *Kırım Hanı IV. Mehmed Kirey* ile Rus Kazakları arasındaki bir savaşa katıldı.

Kırım'dan kara yolu ile Kafkasya'ya geçti. Dağıstan'ı, Hazar kıyılarını ve İdil ırmağı ağzını dolaştı. Bu sırada Terek kalesinde iken Azağ'a gitmekte olan bir Rus elçisinin kafilesine katıldı. Azağ'a gelince Osmanlı Ordusu'nun Girid seferine çıktığını duydu. Kefe üzerinden Bahçesaray'a gitti. *Adil Kirey*'in bazı akınlarına katıldıktan sonra kara yolu ile (Karadeniz'den geçmeye tövbeliydi) 11 Mayıs 1668'de İstanbul'a geldi.

26 Aralık 1668'de İstanbul'dan çıkarak Edirne, Gümülcine, Selânik, Tesalya ve Mora'yı dolaştı. Anaboli'den gemiyle Girid'e gitti. Kandiye'nin fethi için yapılan savaşlara katıldı ve fethi gördü.

1670 Nisan'ında Girit'ten ayrılarak bazı Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Yunanistan'da, Mayna'daki isyanın bastırılmasında bulundu. Oradan Arnavutluğ'a geçerek bu ülkenin birçok yerlerini dolaştı. 28 Aralık 1670'te İstanbul'a döndü.

Nihayet Hacca gitmeye karar vererek dostlarından *Sâilî Çelebi* ile 21 Mayıs 1671 (= 12 Muharrem 1082) de yola çıktı. Henüz görmediği Sakız, Sisam, İstanköy, Rodos adalarını; Adana, Maraş, Ayıntap, Kilis taraflarını gezdi. Şam'a uğrayıp *Şam Beğlerbeğisi Hüseyin Paşa*'nın da katıldığı hacı kafilesiyle Hacca gitti.

Hacdan sonra *Hüseyin Paşa*'dan ayrılarak Mısır hacılarına katıldı. Onlarla birlikte Mısır'a gitti. Mısır'da 8-9 yıl kaldı. Mısır, Sudan ve Kuzey Habeşistan'ı bu sıralarda gezdi.

Evliya Çelebi'nin ne zaman öldüğü, nerede gömülü olduğu belli değildir. Prof. Cavid Baysun bir takım karinelerle 1682'de ölmüş olacağını kabul ediyor.

Evliya Çelebi evlenmemiştir. İnce yapılı olmasına rağmen sağlam ve çevik olduğu, Kırım atlılarıyla yaptığı akınlardan ve cirit oyunlarına katılmasından anlaşılıyor. Sık sık Kırım hanlarının yanına gitmesi ve soy kütüğünü sayarken çok yukarlarda bir "Allahverdi Akay"dan bahsetmesi Kırım'la bir kan bağı ihtimalini de akla getiriyor. Çünkü "Akay" kelimesi tam Kırım ağzıyla bir kelimedir ve bizim "ağa" (aka) nın karşılığıdır.

Evliya Çelebi mevki ihtirası göstermemiş, fakat seyahat ihtirası büyük olmuştur. Ufak tefek vazifelerden aldığı para ile paşaların ve Kırım Hanı'nın verdiği hediyeler ve savaşlardan elde ettiği ganimetler, bir de mütevellisi olduğu ata mülklerinden gelen para kendisine ve kölelerine yetmiştir.

Zamanına göre yüksek tahsil yapamamışsa da gördükleriyle kültürünü tamamlamıştır. Tahsil eksikliği bilhassa tarih olaylarını an-

latırken çok açık ve acı şekilde gözükmektedir (Fatih'le Mısır Sultanı Kalavun'u çağdaş göstermesi gibi). Bir de muhayyelesi geniş olduğundan evliyalar, şeyhler hakkında verdiği bilgiler uydurmalarla doludur.

Hattat, nakkaş, müzikçi, şair ve biraz da kuyumcudur. Şairliği kaliteli değildir. Nesri, kendi çağının ağdalı nesri olmayıp çoğu zaman sade, tekellüfsüz bir nesirdir. Hatta bazan o kadar güzel ve orijinaldir ki Evliya Çelebi'ye *17. Yüzyılın Dede Korkud*'u denebilir. Bütün bunlardan başka bir yönü daha vardır. Askerdir. Birçok savaşlara girmiştir.

Evliya Çelebi seyahat gayesini başarabilmek için herkesle iyi geçinmeye mecburdu. Zaten yaratılıştan huysuz bir adam değildi. Nâzik, güler yüzlü idi ve herkesin hoşuna giden bir şahsiyeti vardı. Fakat dalkavuk değildi.

Zevk ehli idi. Mesirelerde kalmış, meyhaneleri dolaşmıştır. Ağzına içki koymadığını söylemesi her halde esmayı üstüne sıçratmamak için olmalıdır. *Ahmed Yesevî* soyundan geldiğini iddia edip din ve tasavvuf davası gütmesi dolayısıyla dinin ve devletin yasakladığı içkiyi içmemiş görünmek lüzumunu duymuştur.

Büyük seyahatname esas bakımından coğrafya bilgisi vermekle beraber tarih, etnografya, folklor, binalar, yollar, kültür ve dil bakımından da çok mühimdir. Evliya Çelebi zamanında mevcut olup da bugün bulunmayan köyler, kasabalar, camiler, mezarlar hakkındaki satırları birinci derecede kaynak değerini taşır. Orijinal gözükme gayretiyle bazı zorlama ve uydurmaları olduğu muhakkaktır. Bazan da, eskiden yazılmış kitapları okuyarak seyahatnamesine aldığı bilgileri kendi görgüsü mahsulü diye göstermesi bu kabildendir. Meselâ Viyana'da bulunduğu sırada İmparatordan izin alarak kuzeyde Brandenburg, Danimarka, Hollanda ve batıda İspanya'ya kadar gittiği hakkındaki satırlarının hiç bir değeri yoktur. Fakat bazan mübalâğa veya uydurma sanılan satırlarının doğru olduğu da muhakkaktır.

Şimdiye kadar Evliya Çelebi hakkında yapılan incelemelerin en iyisi olan ve İslâm Ansiklopedisinin 1947 yılındaki 33. fasikülünde yayınlanan merhum Prof. Cavid Baysun'un Evliya Çelebi maddesinde onun bazı hızlı yolculuklarına inanılmamıştır. Cavid Baysun, Evliya Çelebi'nin Van'dan İstanbul'a 13 günde, Silistire'den İstanbul'a 3 günde gelmesini imkânsız görerek kabul etmemektedir. Halbuki o zamanki Türk askerliği ve biniciliği düşünülürse bunların doğru olduğu kabul edilebilir. Posta tatarlarının at değiştirerek nasıl hızlı gittikleri malûmdur. İyi bir binici olan ve Kırım atlılarının yıldırım hızına sürçmeden ayak uyduran Evliya Çelebi, at değiştirmek suretiyle Silisti-

re'den 3 günde, Van'dan 13 günde İstanbul'a gelebilir. Nitekim Barbaros Hayreddin Paşa da Mudanya'dan Haleb'e atla 10 günde gitmişti.

Seyahatname mübalâğalı ve hayalî taraflarına rağmen birçok bakımlardan mühim, ciddî incelemelere lâyık bir eserdir ve hakikaten kültürümüzün temel kaynaklarındandır. Bu temel kaynaktan ilmî sonuçlar çıkarmak için uzun ve etraflı çalışmalara ihtiyaç vardır ki bu da yıllara bağlıdır. Fakat bu çalışmalara başlamak için önce Seyahatname'nin mukayeseli ve çok doğru bir basımının yapılması şarttır.

Bugün hızla gelişmekte ve değişmekte olan Anadolu şehirlerinde, birkaç yıl sonra, Evliya Çelebi'nin bahsettiği bazı anıtlardan eser kalmayacaktır. Bunları kaybolmadan önce yakalayıp incelemek, bir heyetin, bir derneğin başarabileceği iştir. Ben burada yalnız bir iki kelimeye dikkati çekerek Seyahatname'nin ehemmiyetini göstermeye çalışacağım:

1 — Evliya Çelebi, Kırım'dan İstanbul'a gelirken gemilerinin batmasını ve denizde geçirdiği tehlikeli zamanı anlatırken üç yerde *"kum"* kelimesini kullanmaktadır (II, 128, 129, 131). Buradaki *"kum"* kelimesi *"dalga"* demektir. Bu mânâ ile "kum" kelimesi malûm Türkiye lehçesi sözlüklerinde yoktur. *Dil Kurumu* tarafından yayınlanan *"Tarama Sözlüğü"* (Ankara, 1969) nün IV. cildinde (s. 2729) "dalga" mânâsı ile gösterilen bu kelimenin kaynağı *Aydınlı İshak Hocası Ahmed Efendi*'nin *"Aksa'l-İreb"* adlı eseridir. Hicrî 1120 (=23 Mart 1708-12 Mart 1709) da ölen Ahmed Efendi'nin bu eseri, meşhur *Zemahşerî*'nin *Mukaddemetü'l-Edeb* adlı Arapça - Farsça sözlüğünün tercümesidir. 18. Yüzyılın başında ölen mütercimin bu kelimeyi kullanması, o asırda Aydın bölgesinde kelimenin yaşadığını gösterebileceği gibi Mukaddemetü'l-Edeb'in Doğu Türkçesine yapılan tercümelerden faydalanan *İshak Hocası*'nın bu kelimeyi o tercümelerden aldığı da düşünülebilir.

Bu kelimenin ehemmiyeti, "kum" kelimesinin "dalga" mânâsı ile ilk önce *Kaşgarlı Mahmud*'da kullanılmış olmasındandır. On Birinci Yüzyılın ikinci yarısında yazılan *Dîvânü Lûgati't-Türk* ile Evliya Çelebi arasında altı asırlık bir zaman bulunması, edebî Batı Türk metinlerinde kelimeye raslanmayışı, halk arasında millî kültür birliğinin yaşadığını gösteren tanıklardan biridir. Kelime 13-14. Asırlara ait olup Doğu Türkleri lehçelerini tanıtan *İbnü Mühennâ* ve *Ebû Hayyân* sözlüklerinde de vardır.

2 — Evliya Çelebi'de aynı şekildeki diğer bir kelime de ***"Señek"*** kelimesidir. Kastamonu bölgesi Türkleri arasında "bardak" mânâsı ile kullanılan bu kelime de yine *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te *"ağaçtan oyulmuş su kabı"* olarak tanıtılmaktadır (Besim Atalay Dizini, 505).

3 — Evliya Çelebi, ilk Osmanlı padişahlarından *"beğ"* diye bahsettiği gibi İstanbul kuşatması sırasında *Ak Şemseddin*'i *Fatih*'e "beğim" diye hitap ettirmektedir. Türk geleneklerine göre Osmanlı Hanedanının "han" olmayıp *"beğ"* olduğu malûmdur. Hanlık sonradan, büyük imparatorluk haline geldikleri zaman takılmış bir unvandır. *Fatih*'le *Ak Şemseddin*'in konuşmalarını bize anlatan çağdaş bir eser bulunmadığına göre *Fatih*'ten iki asır sonra yaşayan Evliya Çelebi'nin o koca padişahı *"beğ"* olarak görmesi, eski anânenin Türkler arasında hâlâ yaşadığını göstermesi bakımından mühimdir.

4 — Evliya Çelebi, *"Oğuz"* kelimesini "saf" mânâsında kullanıyor (III, 141). *"Türk"* kelimesinin "köylü", hatta "kaba köylü" yerinde kullanılması gibi *"Oğuz"* kelimesi de Anadolu'da gerek Osmanlı aydınları, gerekse halk tarafından "sert, kaba" kelimeleriyle aynı mânâda kullanılmıştır. Mohaç savaşının ertesi günü, savaş alanını gezen *Kanunî Sultan Süleyman,* otağına dönerken kendisini selâmlayan büyük rütbeli Türk subaylarından birine (=*Koca Alaybeği*'ne), şimdiden sonra ne tedbir alınması gerektiğini *Büyükvezir İbrahim Paşa* ile sordurunca *Koca Alaybeği*: *"Hünkârım! Domuzun yatağında çocuğu olmasın"* (yani toparlanmasına meydan verilmesin) diye cevap vermiştir. Bu vakayı anlatan Peçevî (1, 95-96), Koca Alaybeği'nin cevabını *"oğuzâne"* (=oğuzcasına) diye sıfatlandırmıştır ki "tekellüfsüz, kaba, sert" mânâlarına gelmektedir. Hammer ise Peçevî'den aldığı "oğuzâne" kelimesini *"Türkler'in eski sertliği ile"* diye tercüme etmiştir (V, 64). Meşhur *Fîrûzâbâdî* (1329-1414) Kamus'unu Türkçeye çeviren ve *"Ukyânûsü'l-Basit"* adını veren *Mütercim Âsım*, bu tercümesinde *"Oğuz"* kelimesini "elinden iş gelmeyen" mânâsında kullanmıştır (II, 796). Tercüme, hicrî 1220-1225 arasında (=1 Nisan 1805-25 Ocak 1811) yapılmıştır. Mütercim Âsım'ın *"Oğuz"* kelimesine verdiği mânâ acaba onun memleketi olan Ayıntab'a mı aittir, yoksa o sırada, yani 19. Asrın başında Türkiye'nin edebî çevreleri bunu bu anlamda kullanıyor muydu, bu belli değildir. Ben de 1932'de Bolu'nun bir köyünde, yanıma çağırdığım üç dört yaşlarında toraman bir oğlanın gelmemesi üzerine anasının *"o gelmez, uğuzdur"* dediğini işittim. Köylü kadın "yabani" yerinde kullandığı bu kelimeyi *"uğuz"* diye söylüyordu.

Evliya Çelebi başka milletlerin de dikkatini çekmiş, üzerinde birçok incelemeler yapılmış, yazılar ve tenkidler yazılmıştır. Bunların listesi Prof. Cavid Baysun'un İslâm Ansiklopedisi'ndeki makalesinde gösterilmiştir. Bu yazılar umumiyetle müsbettir. Fakat yukarda da işaret ettiğim gibi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi hakkındaki son ve kesin hükmün verilmesi için önce, eserinin karşılaştırmalı ve doğru bir basımının yapılması lâzımdır.

Evliya Çelebi'nin kendilerini ilgilendiren parçalarını Almanlar, Bulgarlar, Ermeniler, Farslar, Fransızlar, İngilizler, Macarlar, Romenler, Ruslar, Sırplar, Yunanlılar kendi dillerine çevirmişlerdir.

Evliya Çelebi'den parçalar seçerken her şeyden önce Türk kültürü bakımından ehemmiyetli ve Türk gençleri için faydalı olduğuna kanaat getirdiğim parçaları aldım ve bu sevimli seyyah hakkında tam bir fikir vermiş olmak için onun mübalâğalı ve bazan da muhayyel olan bölümlerini ihmal etmedim.

Genç okuyuculara kolaylık olması için onların güçlüğe uğrayabileceği birçok noktalarda küçük dip notlarıyla açıklamalar yaptım.

25 Kasım 1970
ATSIZ

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler

MÜSLÜMANLARı kendisine itaat şerefiyle şereflendiren ve bana dünyayı gezip dolaşma kolaylığını veren Tanrı'ya şükürler, şeriatın yapısını kurup peygamberlik temelini sağlamlaştıran Muhammed'e selâmlar ve dualar olsun. Gökleri yaratan ve her şeyin sahibi olan Hak, yeryüzünü insan oğulları için güzel bir barınak ve sığınak edip insanları bütün var edilenlerden daha üstün yarattı.

Bundan sonra, yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi ve dünyanın nizamı olan, sultan oğlu sultan, *Gazi Sultan Dördüncü Murad Han* (1623-1640) (ki Ahmed Han oğludur, o da Mehmed Han oğludur, o da Üçüncü Murad Han oğludur, o da İkinci Selim Han oğludur, o da Süleyman Han oğludur, o da Birinci Selim Han oğludur, o da İkinci Bayazıd Han oğludur, o da Fatih Sultan İkinci Mehmed Han oğludur, Allah'ın rahmeti hepsine olsun) Hazretlerine hayır dualar ve övüşler olsun.

Yazılarımıza başladığımız yerde yüce hizmetiyle şeref bulduğumuz büyük Padişah, *Bağdat Fatihi Sultan Murad Han Gazi*, Tanrı rahmeti içinde olsun. Onların saltanatı zamanında, hicretin 1041 tarihinde (=30 Temmuz 1631-18 Temmuz 1632) yaya olarak İstanbul şehrinin etrafında olan köy ve kasabaları ve nice bin bahçeleri, bağları gezip seyrederek hatırıma büyük seyahatler gelirdi. Cihanı nasıl dolaşabilirim diye her an Allah'tan dünyada vücut sağlığı ve seyahat, ahrette de iman ricasında bulunurdum. Daima dervişlerle dostluk edip dünyadaki yedi iklim, dört bucağın tarifini işittikçe can ve gönülden seyahat dileyip acaba dünyayı gezip mukaddes yerlere, Mısır'a, Şam'a, Mekke ve Medine'ye varıp yaratılmışların övüncü olan Peygamber Hazretlerinin ravzasına yüz sürmek mümkün olacak mı diye üzülüp süzülürdüm.

Bu ben değersiz, yani "*Derviş Mehmed Zıllî oğlu Evliya*", doğduğum şehir olan İstanbul'da, 1040 yılı Muharreminin âşûrâ gecesi (=19 Ağustos 1630) rüyada kendimi Yemiş İskelesi civarında helâl mal ile yapılmış "Ahı Çelebi Camisi"nde gördüm. Derhal caminin kapısı açılıp içi silâhlı askerlerle doldu. Sabah namazının sünnetini kılıp duaya geçtiler. Ben zavallı minber dibinde durup bu aydın ve güzel yüzlü cemaati hayran hayran seyrettim. Hemen yanımda durana bakıp: "Sultanım! Kimsiniz? Yüce adınızı lûtfediniz" dedim.

O da: "Aşere-i Mübeşşere'den, kemankeşlerin piri Sa'd ibni Ebî Vakkâs'ım" diyince elini öptüm. "Ya sultanım, bu sağ tarafta nura bürünmüş güzel cemaat kimlerdir" dedim. "Onlar bütün peygamberlerin ruhlarıdır. Geri saftakiler evliyaların ruhlarıdır. Bunlar Peygamber'in sahabeleri ve yakınları, Kerbelâ şehitleridir. Mihrabın sağındakiler Ebubekir ve Ömer, solundakiler Osman ve Ali, mihrabın önündeki Üveysü'l-Karanî'dir. Caminin solunda, duvar dibindeki esmer adam senin pirin, müezzin Bilâl-i Habeşî'dir. Bu ayak üzre cemaati saf saf sıraya koyan kısa boylu adam Amr Ayyâr-i Zamîrî'dir. İşte bu bayrak ile gelen kızıl kanlı elbiseli askerler Hamza ile bütün şehitlerin ruhlarıdır" diye camideki cemaati birer birer bana gösterip herhangisine gözüm değdiyse elimi göğsüme basıp göz âşinalığı ile taze can buldum.

"Ya sultanım, bu cemaatin bu camide toplanmalarının sebebi nedir" dedim. "Azak taraflarında Müslüman ordularından Tatar askeri sıkıntıda olmakla Hazretin (=Peygamberin) himayesinde olanlar bu İstanbul'a gelip oradan Tatar Hanı'na yardıma gideriz. Şimdi Peygamber Hazretleri dahi Hasan, Hüseyn ve On İki İmamlar ve benden gayrı Aşere-i Mübeşşere ile gelip sabah namazının sünnetini kılıp kaamet eyle diye işaret buyurur. Sen dahi yüksek sesle tekbir getirip sonra Kürsî ayetini oku. Sonra Peygamber Hazretleri mihrapta otururken elini öpüp şefâat yâ Resûlallah diyip yardım rica et" diye Sa'd ibni Ebî Vakkâs bana öğretti.

Cami kapısından parlak bir ışık peyda olduğunu gördüm. Caminin içi nur dolunca bütün sahâbelerle peygamberlerin ve evliyaların ruhları ayağa kalktılar. Peygamber Hazretleri yeşil bayrağı dibinde, yüzünde nikabı, elinde asâsı, belinde kılıcı ile sağında Hasan, solunda Hüseyn ortaya çıkınca sağ ayağı ile camiye Bismillah ile girip mübarek yüzünden örtüsünü açıp "esselâmü aleyke yâ ümmeti"[1] buyurdular. Mecliste hazır olanlar da "ve aleykümü'sselâm yâ Resûlallah ve yâ seyyidi'l-ümem"[2] diye selâm aldılar.

Hazret hemen mihraba geçip iki rek'at sabah namazı sünnetini eda edip bitirince bana bir korku ve vücuduma bir titreme geldi. Ama Hazretin bütün eşkâline baktım. Hilye-i Hakanî[3] de yazıldığı gibi idi. Selâmdan sonra bana bakıp mübarek sağ elleriyle dizine vurup "kaamet eyle" dediler. Hemen ben dahi Sa'd ibni Ebî Vakkâs'ın öğrettiği üzere derhal segâh makamında ikamet edip tekbir getirdim. Hazret dahi segâh makamında hazin bir sesle Fatihayı okudu. Rüyanın sonunda Sa'd ibni Ebî Vakkâs'ın öğrettiği gibi hizmetimi tamamladım. Hazret mihraptan ayağa kalkarken Sa'd ibni Ebî Vakkâs elimden tutup Hazretin huzuruna götürdü: "Sadık âşıklarından ve iştiyaklı ümmetinden Evliya kulun şefaatini rica eder" diyip bana da "mübarek elini öp"

---

[1] "Ey ümmetim. Sana selâm olsun".

[2] "Ey Tanrı'nın elçisi ve milletlerin efendisi, size selâm olsun".

[3] Hicrî 1015 (= 9 Mayıs 1606-27 Nisan 1607) tarihinde ölüp Edirnekapı Camisi haziresinde gömülen Osmanlı şairi Hakanî Mehmed Beğ'in Peygamber hakkındaki manzum "Hilye-i Şerîfe" adlı eseri ki şiir bakımından kuvvetli eserdir ve 1007'de (= 4 Ağustos 1598 - 23 Temmuz 1599) telif edilmiştir.

diyince ağlayarak mübarek elini küstahça öpüp heybetinden şaşırarak "şefaat yâ Resûlallah" diyecek yerde "seyahat yâ Resûlallah" demişim. Hazret hemen gülümseyip: "Allah sıhhat ve selâmetle şefaatimi, seyahati ve ziyareti kolay kılsın" dediler.

Oradakilerden hepsinin elini öpüp hepsinin hayır duasını alarak gidiyordum. Peygamber Hazretleri mihraptan "esselâmü aleyküm yâ ihvan"[4] diyip camiden dışarı çıkınca bütün sahabeler bana hayır dua ettiler ve camiden çıkıp gittiler. Sa'd Hazretleri hemen belinden sadağını çıkarıp belime kuşatarak tekbir getirdi: "Yürü! Ok ve yayla gazâ eyle. Tanrı seni koruyup esirgesin. Sana müjde olsun: Bu mecliste ne kadar ruhlarla görüşüp ellerini öptünse hepsini ziyaret etmek nasip olacak. Dünya seyyahı ve insanların meşhuru olacaksın. Ama gezip tozduğun memleketleri, kaleleri, şehirleri, acayip ve garip eserleri, her diyarda yapılan güzel şeyleri, yiyecek ve içeceklerini, şehirlerinin boylam ve enlemlerini yazıp fevkalâde bir eser meydana getir ve benim silâhımla iş görüp dünya ve ahret oğlum ol. Doğru yolu elden bırakma. Kinden, garezden uzak kal. Tuz, ekmek hakkını gözle. İyi dost ol. Kötülerle arkadaş olma. İyilerden iyilik öğren" diye öğüt verip alnımdan öperek Ahı Çelebi Camisi'nden çıkıp gitti.

Ben şaşkına dönüp uykudan uyandım. Acaba bu bir rüya mıdır, gerçek midir, yoksa doğru rüya mıdır diye düşünüp ferahlık ve gönül açıklığı duydum. Sonra temiz abdest alıp sabah namazını kıldıktan sonra İstanbul'dan Kasımpaşa'ya geçip tâbirci İbrahim Efendi'ye rüyamı tâbir ettirdim. "Cihanı gezen bir seyyah olup işin hayırla sona varır ve Hazretin şefaati ile Cennete girersin" diye müjdeledi. Oradan Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye varıp elini öperek, rüyamı ona da tâbir ettirdim: "On İki İmam'ın elini öpmüşsün. Dünyada himmet sahibi olursun. Aşere-i Mübeşşere'nin ellerini öpmüşsün; Cennete girersin. Dört Halifenin ellerini öpmüşsün; dünyada bütün padişahların sohbetleriyle şeref bulup has nedimleri olursun. Mademki Hazreti Peygamber'in yüzünü görüp mübarek elini öperek hayırduasını almışsın, iki dünyada saadete erersin. Sa'd ibni Ebî Vakkâs'ın öğüdü ile önce bizim İstanbulcağızı yazmaya himmet edip bütün gayretini sarfeyle" diye yedi cilt muteber tarih ihsan buyurup: "Yürü! İşin rast gelir" diye hayırdua etti.

[4] "Ey kardeşler! Size selâm olsun."

İstanbul Kalesinin Çepeçevre Büyüklüğü

Dostlarımla İstanbul'u dolaştığımız sırada, 1044 yılında, Dördüncü Sultan Murad, Revan seferine gitmişti.[5] *Koca Bayram Paşa,* İstanbul'da sadaret kaymakamı[6] olup merhum babamla Bayram Paşa konuşurken söz sırasında: "İstanbul'un kurucusu acaba kim ola" diye sorunca merhum babam şöyle cevap vermiş: "Sultanım! İstanbul dokuz kere mâmur ve dokuz kere harap olmuştur. Ama zamanımızdaki gibi haraplık asla görmemiştir. Her ne tarafından olursa olsun dost da, düşman da kapısının, duvarının yıkılmış yerlerinden araba ile girip çıkarlar. Padişahların hasreti olan bu şehrin bu halde kalması ve surlarının kararmış bulunması yakışık almaz. Din gayretine ve Osmanlı Hanedanı şevketine şunun onarılmasına himmet buyurun. Zamanın padişahı inşallah muzaffer olarak dönmektedir. Şahane nazarlarına ak inci gibi değer de beğenilirse kıyamete kadar adınız bâkî kalır."

Mecliste hazır bulunanlar bunu makûl görürler. Derhal İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar mollaları[7] toplanıp Mimarbaşı, Sekban ve Şehremini'ne fermanlar olunarak İstanbul'un 4700 mahallesinin imamlarına tenbih olunur. Kalenin tamiri için yardım istenir. İşçiler ve ustalar çağırılarak Padişah Revan seferinden gelinceye kadar bir yıl içinde[8] İstanbul ve Galata kalelerini ve bütün büyük Padişah camilerini tamir edip beyaza boyayarak İstanbul'u bir iri inciye benzetirler.

Böylece İstanbul'dan karanlık gitti. Kaymakam Bayram Paşa'nın eliyle İstanbul kalesinin tamiri tarihi şudur:

Duâ edip dedim târihin ey dâniş bumebnânın: Zemin durdukça dursun bu binâ-yi âsmân-âsâ[9]. Sene 1044

O sırada Revan fethinin müjdesi gelip[10] bütün halkın geceleri yürüyüş gecesi, gündüzleri bayram günü oldu. Yedi gün, yedi gece Hüseyin Baykara fasılları[11] yapıldı.

---

[5] Dördüncü Murad, Revan seferi için ordusu ile Üsküdar'dan 28 Mart 1635 tarihinde hareket etmiştir.

[6] Sadırazam (= Büyükvezir) vekili. Sadırazam seferdeyken ona vekâlet ederdi.

[7] Molla "büyük dereceli kadı" demektir. Kadıların idarî vazifeleri de vardı.

[8] Dördüncü Murad, 1635 yılının son günlerinde İstanbul'a dönmüştür.

[9] "Ey dâniş! Dua edip bu yapının tarihini söyledim: Dünya durdukça göğe benzeyen bu bina da dursun" demektir. Buradaki "dâniş" kelimesinin beyti yazıp ebcedle tarih düşüren şairin mahlesi olması gerekir. Fakat IV. Murad çağında bu mahlesi taşıyan bir şaire raslamadım. Belki de kelime asıl mânâsı ile, yani "bilgili adam", "anlayan adam" yerinde kullanılmıştır.

[10] Revan 8 Ağustos 1635'te alınmış olup haber İstanbul'a Ağustos sonunda ulaşmış olmalıdır.

[11] Hüseyin Baykara, Aksak Temirliler Hanedanının son Horasan kolu padişahlarından olup merkez edindiği Herat'ta 911'de ölmüştür. Zamanı ilim ve sanat bakımından çok üstün bir çağ, Hüseyin Baykara da hem şair, hem bilgin, hem zevk ehli bir hükümdar olduğundan güzel ve seviyeli meclisleri ün salmış; şiirli, müzikli, içkili meclislere Baykara Meclisi demek Osmanlılar'da da âdet olmuştur.

Saray Burnu'ndan Yedikule'ye kadar deniz kıyısında, kalenin temeli önüne 20 zirâ[12] genişliğinde bir sed yapıldı. Böylece kaleden dışarda büyük bir yol oldu. Bütün gemiciler o yerden iplere asıla asıla gemilerini çekerek Saray Burnu'ndan içeri girerlerdi. Bayram Paşa, kalenin içinde ve dışında, kalenin üzerinde veya kaleye bitişik ne kadar eşraf ve ileri-gelenlerin evleri varsa hepsini istimlâk edip yıktırdı. Bu umumî yollarla kale çepeçevre genişledi.

O sırada ben İstanbul kalesini adımla ölçtüğüm için beyan edeyim: Yedikule'den dışarı hendek kenarınca Eyüp Kapısı'na gelinceye kadar 8810 adım ve 6 kapıdır.

Küçük Ayvansaray Kapısı'ndan Bahçe Kapısı'na kadar 6500 adım ve 14 kapıdır.

Arpa Ambarı dibinde Kireççibaşı Kapısı'ndan İstanbul'un merkezi olan Yeni Saray çepeçevre 16 kapıdır. 10 tanesi açıktır.

Bu Yeni Saray kalesi Fatih'indir ki çevresinin büyüklüğü 6500 adımdır.

Ahır Kapı'dan, yeni yapılmış olan dışarı umumî yoldan gitmek üzere Yedikule köşesine kadar 10.000 adım ve 7 kapıdır.

Bu hesap üzere nefsi İstanbul'un büyüklüğü 30.000 adımdır ve 1000 adımda 10 kule vardır. Hepsi 400 kuledir. Ama kara tarafı üç kat olmakla onların kuleleriyle beraber 1225 kule olur. Kulelerin kimi dörtköşe, kimi yuvarlak, kimi altı köşelidir.

Bayram Paşa tamir sırasında zirâ-ı mîmârî[13] üzere hesap isteyip hepsi 87.000 zirâ olmak üzere hesap edilmiştir.

Kostantin zamanında Kurşunlu Mahzen'deki tophanede 500 top hazır bulunurdu. Hâlâ demir kapılar bellidir. Saray Burnu ile Kız Kulesi'nde dahi yüzlerce top tabiye olunmuştu ki bu sayede deniz cihetinden kuş uçmak imkânsızdı.

Galata'dan Yemiş İskelesi'ne üç kat zincir çekilip üzerine büyük bir köprü yapmışlardı. Onun içinden geçerlerdi. Gerektiğinde köprü çözülüp gemiler kolaylıkla geçerdi.

Bir köprü de Balat ile Tersane Bahçesi arasına kurulmuştu. Bir köprü de Eyüp ile Sütlüce arasında idi.

Yanko[14] zamanında, Karadeniz Boğazı'nda Yuruz Kale eteğinde deniz üzerine üç kat demir zincirler çekilip düşman gemileri geçemezdi. O zincirin parçaları hâlâ Tersane Mahzeni'nde durur. Ben gördüm. Bir halkasının kalınlığı insan beli kadardır[15].

Bu şekilde ve bu büyüklükte olan kalenin 27 kapısının araları kaç adımdır, onu beyan edelim:

---

[12] Zira, Türkçe arşın'ın aşağı yukarı karşılığıdır ve şöyle böyle 75 santime tekabül eder.

[13] Öncekinin aynı.

[14] Madyan oğlu Yanko, İstanbul'un efsanevî kurucusudur. Osmanlı tarihlerinde, bilhassa anonim tarihlerde (yâni Tevârîh-i Âl-i Osman'larda) bundan uzun uzadıya bahsolunur.

[15] Yanko hayalî bir şahıs olduğuna göre Evliya Çelebi'nin gördüğü zincir parçaları herhalde Bizanslılar'ın Fatih'e karşı kullandıkları savunma zincirleri olacak.

Yedikule Köşkü deniz kıyısındadır. Oradan Yedikule Kapısı'na kadar 1000 adım, Yedikule'den Silivri'ye 2010 adım, Yeni Kapı'ya 1000 adım, Top Kapısı'na 2900 adım, Edirne Kapısı'na 1000 adım, Eğri Kapı'ya 900 adımdır.

Bu 6 kapı batıya ve Edirne cihetine bakar.

Eyüb'e 1000 adım, Balat Kapısı'na 700 adım, Fanus[16] Kapısı'na 900 adım, Petro Kapısı'na 600 adım, Yeni Kapı'ya 100 adım, Aya Kapısı'na 300 adım, Cibali Kapısı'na 400 adım, Un Kapanı'na 400 adım, Ayazma Kapısı'na 400 adım, Hatab Kapısı'na 400 adım, Zindan Kapısı'na 300 adım, Balık Pazarı Kapısı'na 400 adım, Yeni Cami Kapısı'na 300 adım, Şehid Kapısı'na 300 adımdır.

Eyüp'ten buraya kadar olan 14 kapı kuzeye açık ve deniz kıyısındadır.

Saray-i Hümayun'un dört tarafında olan has kapılar şunlardır: Kireççibaşı Kapısı, Yalı Kapısı, Top Kapısı, Uğrak Kapı, Balıkçılar Kapısı, iç Ahır Kapısı, Bayazıd Han Kapısı, oradan da Padişah Hazretlerinin Bâb-ı Hümayunudur ki güneye doğrudur.

Servi Kapısı tebdîle mahsustur[17]. Sultan İbrahim Kapısı, Soğuk Çeşme dibindedir. Sokullu Mehmed Paşa Kapısı, Alay Köşkü dibindedir. Süleyman Han Kapısı, Makbul İbrahim Paşa için açıktı. Bostancılar ve müsahiblere mahsus demir kapı.

İç Ahır Kapısı'ndan Dışarı Ahır Kapısı'na kadar 200 adım, oradan Çatladı'ya 1300 adım, oradan Kum Kapı'ya 1200 adım, oradan Langa Kapısı'na 1400 adım, oradan Davud Paşa Kapısı'na 1600 adım, oradan Samatya Kapısı'na 800 adım, oradan Narlı Kapı'ya 1600 adım, oradan Yedikule'ye 2000 adım.

Bu Yedikule, Vezir Kantur[18] yapısıdır. Kapısı kuzeye dönüktür. İki kat demir büyük kapılardır. Bu kapılardan başka tâ Ahır Kapı'ya varıncaya kadar hesap olunan kapıların yedisi de deniz kıyısında olmakla hepsi doğuya bakar. Bu tarafa lodos rüzgârı ziyade dokunduğundan Bayram Paşa'nın yaptırdığı sağlam yapıları harap etmekle bu saydığımız adımlar dört kaleden adımlanarak hesap olunmuştur ki İbrahim Han zamanındadır. 29.810 adım gelmiştir. Ama Bayram Paşa zamanında dışardan adımladığımızda tam 30.000 adım gelmişti.

---

[16] Burasının şimdiki "Fener" olacağı ilk basımdaki bir notta kaydedilmiştir.

[17] Padişahların kılık değiştirerek (tebdîl-i kıyafetle) çıktıkları kapı olacak. "Tebdîl gezmek" deyimi son yıllara kadar kullanılırdı.

[18] Madyan oğlu Yanko'nun veziri.